

משרד הביטחון - אגף משפחות, הנצחה ומורשת
יחידת המורשת והמוזיאונים

קירות מדברים ברשת

אגף משפחות,
הנצחה ומורשת -
יחידת המורשת
והמוזיאונים

גיליון מס' 7

סיוון ה'תשע"ט יוני 2019

קיץ קריר, נעים ומהנה לכולם!

חופשת הקיץ בפתח, ואין תוספת טובה יותר לחופשה מרעננת ומעשירה מעיון ב"קירות מדברים ברשת".

השנה, מוקדש גיליון הקיץ לשירים שחוברו בראשית המאה שעברה ובמרוצת שנות פעילות כוחות המגן, המחותרות, והמאבק להקמת המדינה, ואשר ליוו את האירועים ההיסטוריים, הן הכלליים והן האישיים. שירים אלו וההוויה שנוצרה סביבם, ביטאו והמחישו את ההתגברות על אתגרי השעה ואת ההתמודדויות הקשות שהיו מנת חלקו של היישוב בתקופות אלו.

מאחורי כל שיר - סיפור, ולאחר הקריאה תגלו כי גם שירים מוכרים לכם - הם בעצם לא מוכרים בכלל...

גם לקראת חופשת הקיץ, מתכוננים במוזיאונים של המשרד ברחבי הארץ, במלוא המרץ לארח אתכם בביקורכם המתוכננים הבאים. מוזמנים כולכם, כמו תמיד, לפקוד ולבקר אותנו,

עיון נעים, חופשה מוצלחת וקיץ מהנה ופורה לכלל בית ישראל,

שלכם,

שלומי מעין,

מנהל יחידת המורשת והמוזיאונים

גיליון מס' 7

סיוון ה'תשע"ט יוני 2019

חברי מערכת:

ד"ר עפר בורד

יוסי קיסטר

חני שחר פישמן

שרה סויסה

רחל סילקו

טל גרינברג גוזלן

עריכה לשונית: רותי ונעם אור,

שירה מרמורשטיין

עיצוב גרפי: גרפיקה משהב"ט

מה בחוברת

עמ' 2-3

מוזיאון בית "השומר"
לא אגדה רעי

עמ' 4

מוזיאון אסירי המחתרות עכו
"היום שרה הקטנה"

עמ' 5

מוזיאון ההעפלה וחיל הים ע"ש דוד הכהן
מלח - מלאך

עמ' 6

מוזיאון בית הגדודים
מיהו "אורי" - הסיפור שמאחורי שיר

עמ' 7

מוזיאון ה"הגנה" ע"ש אליהו גולומב
זמר הפלוגות

עמ' 8

מוזיאון הפלמ"ח
מסביב למדורה

עמ' 9-10

מוזיאון האצ"ל
איך נולד המנון

עמ' 11

מוזיאון האצ"ל בתש"ח ע"ש עמיחי פאגלין (גידי)
סיפורו של שיר אלטלנה

עמ' 12

מוזיאון לח"י ע"ש אברהם שטרן (יאיר)
חיים אנו במחתרת

עמ' 13

מוזיאון אסירי המחתרות - ירושלים
שירה הבוקעת מבעד לסורגי הברזל

עמ' 14

מפת מוזיאונים

עמ' 15

פרטי קשר מוזיאונים

קבוצת שומרים - מימין לשמאל - מאיר חזנוביץ, שמואל הפטר, יוסף נחמני, יצחק נדב

מוזיאון בית "השומר"

לא אגדה רעי

הצעירים הגדירו לעצמם שלוש מטרות עיקריות: שמירה עברית, עבודה עברית והתיישבות עברית. וכך הוחלט באספה הכללית של הארגון, בפסח תרס"ט: "לפתח בארצנו אלמנט של שומרים יהודים הראויים לעבודה זו... 'השומר' ביקש להרים קרנו של היישוב בעיני הערבים ולהשיח לעולמים את המימרה שהיהודים הם 'זאלד אל מות' - בני מוות שדמם מותר." (אנשי "השומר" בחייהם ובמותם, עמ' 18).

פוצ'ו מציין בשירו שאנשי "השומר" היו צריכים להיאבק על מעמדם גם מול אנשי המושבות הראשונות. ואכן, בתחילה סירבו אנשי המושבות הראשונות להעסיק את אנשי הארגון בטענה שאינם מיומנים במלאכת החקלאות והשמירה. אנשי פתח תקווה למשל, שנדמתה בעיני ישראל שוחט ל"עעירה ליטאית", גינו את החלוצים דוברי העברית, וכינו אותם בשם "שמנדריקים" או גרוע מכך "ציונים". לאחר שהחבורה הצעירה חגגה את ל"ג בעומר ברחובות המושבה, יצאו כנגדם בקריאות גנאי: "חפנים חסרי כול... מקלקלים את צעירינו, עוד יעשו אותם רבולוציונרים חס וחלילה..." (אנשי "השומר" בחייהם ובמותם, עמ' 8).

חברי "השומר" ראו באוכלוסייה המקומית מקור להשראה ולחיקוי עד כדי כך שהם החליטו ללמוד לחיות כבדואים; להתקיים כמותם על מרעה צאן ובקר, לחיות כמותם חיי אוהלים והם למדו את השפה הערבית ואת מנהגי האירוח הנוהגים בתרבות הבדואית. סיפר יוסף חריט: "כדי לרכוש את תורת המרעה ממקור ראשון, התקשרו חברי 'השומר' עם שבט התורכמנים, שבט שחי בהרים וגידל עדרי צאן. שלושה מחברינו הלכו לחיות עמם, לבשו בגדי בדואים ורעו את הצאן יחד עם נערי השבט. העבודה הייתה קשה, ארוחת הרועה הייתה דלה ואף נפלנו במחלות. על אף כל זאת, רכשו החברים את הניסיון הדרוש ויכולנו לקבל את המרעה על אחריותנו".

"מוסקובים", הוא כינוי של הערכה, שאותו העניקו ערביי ירושלים לקבוצת החוצבים והסתתים שריכז אלכסנדר זייד בירושלים. מנגד, כינו אותם

שירים רבים נקשרים לתקופת "השומר": שירי העלייה השנייה, שירי השמירה והשירים על אותו עידן מופלא של חלוצים חדורי שליחות וחזון.

בחרנו להציג שיר ידוע פחות, הנקרא "אגדת 'השומר'", שכתב הסופר ישראל ויסלר, הלא הוא פוצ'ו.

מילות השיר הפתיעו אותנו באמינותן ובדיוקן. חשנו כי אין מדובר במשורר שהמציא אגדה, אלא באדם שממש הכיר את תולדות הארגון ואת פועלם של אנשיו, ועל בסיס כל אלה כתב את בתי השיר. החלטנו לבדוק את השערותינו. אזרנו אומץ, ובשעת אחר הצהריים ביום חורפי, התקשרנו לפוצ'ו, לשמוע על פרטי השיר מפי הגבורה עצמה.

מתברר שהוא כתב את השיר לכבוד חגיגות ה-75 לכפר תבור. פוצ'ו כתב מחזמר שלם שהיווה את המסכת לחג שאנשי המקום ביצעו, ושיר זה הוא אך חלק ממנו. לצורך כתיבת המחזמר הוא ישן בכפר תבור כמה לילות, ראיין את אנשי המקום, וחיבר את המסכת. על השיר עצמו מספר פוצ'ו: "את רוב המידע לשיר לקחתי מספר 'השומר'. זהו ספר שבזמנו נהגו להעניק באירועים חגיגים, ואני קיבלתי אותו כמתנה לבר המצווה. קראתי בו יומם וליל. בכלל, מי שכיוון את חיי היו הספרים - מצד אחד קובץ 'השומר' ומצד שני כתיבי שלום עליכם - שבביל ההומור. את אנשי 'השומר' אני מכיר מהסיפורים ומהתמונות, ועד היום אני זוכר כמה מהם בעל פה. פועלם השפיע עליי מאד, כך שבילדותנו חלמנו להיות כמו השומרים".

דבריו המרגשים החזירו גם אותנו למקורות, ובהם מצאנו את הסימוכין לשורת השיר:

אנשי "השומר" היו אנשי העלייה השנייה - צעירים סוציאליסטים, אידיאליסטים, שעזבו את ביתם במזרח אירופה ממניעים ציוניים ועלו ארצה. כאן הקימו ארגון שהיווה את כוח המגן הראשון בארץ. החלוצים

אגדת "השומר"

ישראל וייסלר (פוצ'ו)

הם עזבו גולה ובית ונדרו שלא לשוב וחלמו לבנות צבא כאן שיגן על היישוב עם עבאיות וכאפיות קרדחים ורובים כך לצעוד זקופי קומה ולהראות לערבים שאנו לא אוואלד-אל-מות גם אנחנו בני אדם ונשמורה על ארצנו מרוצחים צמאים לדם.

עם מאירק'ה חזנוביץ לוחם ומזמר עם מנדל פורטוגלי הלץ הכול יכול נדב, צלאל, ופליישר, חריט ולייזר קרול עם האחים ניסנוב שבאו מקווקז עם גד, ויגאל שאין כמותו נועז עם אלכסנדר זייד, לוחם איש אדמה נדב, חריט ובקר, נחום ועוד כמה וחנקין הוא יחזקאל צייד ואגדי השוחטים ובן-צבי, ישראל גלעדי. ועוד רבים איה הם, המישהו שאל? ואיך?

איך איך בכינו כשברל'ה נפל...

אספות היו בסתר והתחילו מלחמות לא עם האויב בינתיים, אלא עם המושבות שיתנו לנו לשמור ולהוכיח לעולם ששומר עברי הוא גבר עם ביצים, כבוד ודם. סג'רה סוף סוף העזה, אחריה כפר תבור ומאז כל הגליל על השומר עמד בתור.

הם קיבלו כינוי "מוסקובים" אמיצים עם תודעה פרשים טובים בחרב, באקדח, או באלה. הם הקדימו את כולנו בין ניקרות ובין צורים וחירפו נפשם מנגד וכך מתו צעירים. ומספרים היום ברטט: בגליל עם בוא הליל הם יוצאים מקברותיהם ושומרים על ישראל.

יהודי העיר העתיקה "חוליגנים"... (אנשי "השומר" בחייהם ובמותם, עמ' 14).

פוצ'ו מזכיר בשירו כמה דמויות מרכזיות שפעלו בארגון. נציין אחדות מהן:

על **מאירק'ה חזנוביץ** נכתב: "...רוכב מעולה וקלע שלא החטיא... מוניטין יצא לאופן בו שורר את השירים היהודיים והערביים..." (אנשי "השומר" בחייהם ובמותם, עמ' פ').

מנדל פורטוגלי, שהיה מראשוני הארגון, נהג לומר: "להיות שמח תמיד ועליז - זוהי שמחת החיים". (אנשי "השומר" בחייהם ובמותם, עמ' קל"ז).

האחים ניסנוב, הלא הם יחזקאל, צבי ויהודה, שלושה אחים מתוך חמישה, שעלו לארץ מאזור הקווקז והצטרפו לשורות הארגון.

יחזקאל חנקין, הצטרף לעבודתו המדעית של הזואולוג ישראל אהרוני, וצד עברו בעלי חיים להשלמת התמונה והפרטים המדעיים (אנשי "השומר" בחייהם ובמותם, עמ' פ"ב).

קיילה גלעדי ויצחק בן-צבי הם שניים מחברי "השומר", שנותנים ביטוי לרחשי ליבם לאחר נפילתו של **ברל'ה שוויגר**. מספר בן-צבי: "...מצאנו אותו במצב של גסיסה. עוד דעתו הייתה צלולה אך כוחותיו עזבוהו... ראיתי כי זוהי פגישתנו האחרונה..." "קיילה גלעדי כותבת: "...לילה אחד, כאשר היינו בסג'רה, העיר אותנו שומר המושבה בקול קריאה: 'קום ישראל, ברל נהרג...' אני עצמי נחליתי אז מרוב צער..."

רבים מאנשי "השומר" קבורים בחלקת "השומר" בבית העלמין בקיבוץ כפר גלעדי, כאשר סיסמת הארגון - **"בדם ואש יהודה נפלה בדם ואש יהודה תקום"** - למראשותיהם, והגליל פרוש לרגליהם. כיום הם אמנם אינם שומרים בפועל על הגליל, אבל רוחם וחזונם ממשיכים לפעום ולהתגשם בנקודות היישוב הרבות שהוקמו בעקבותיהם.

כתבה: בת ארז יוגב

מוזיאון אסירי המחתרות עכו

"היום שרה הקטנה"

לוחם האצ"ל מיכאל (מייק) אשבל השתתף בהתקפת האצ"ל על מחנה הצבא הבריטי סרפנד (היום צריפין) ב-6 במרס 1946. במהלך הנסיגה הוא נפצע קשה יחד עם חברו יוסף שמחון ובעת החשמתם לטיפול בבית החולים נתפסו במחסום הצבא הבריטי. השניים הועמדו למשפט צבאי ונידונו למוות. בתא הנידונים למוות בכלא ירושלים הוא מחליט לתרגם את השיר "עלי בריקדות". וכך כתב ביומנו: "סוף סוף קיבלתי החלטה לתרגם מיידית את השיר 'אויף די קאנאנען'. אין לי כל ניסיון בכתיבת שירה, לא כל שכן כשאתה קשור למגנינה. לכלכתי קצת נייר ובסופו של דבר עלה בידי להוציא משהו מתחת לעפרוני."

בשיר מייק מתרגם את המילים: "ליבע מאריאן" (אהובתי מריאן) למילים "שרה הקטנה". ומיהי "שרה הקטנה"? - לוחמת האצ"ל שרה רוזנברג כונתה שרה הקטנה. באחד המפגשים של חיל הקרב (הח"ק) בתל אביב, מייק, שאהב לשיר, שר את השיר "אויף די קאנאנען". שרה שהתלהבה פנתה אליו וביקשה ממנו לתרגם את השיר לעברית עבור חברי האצ"ל שאינם מבינים יידיש.

בעקבות חטיפת חמישה קצינים בריטים בתל אביב וקצין מטה בירושלים במטרה להציל את אשבל ושמחון, שנידונו למוות, המתיקו השלטונות את גזר דינם למאסר עולם, והם הועברו מכלא ירושלים לכלא עכו להמשך המאסר. ביום ראשון, י"ד באייר תש"ז, (4 במאי 1947), שעה שפרצו לוחמי האצ"ל את חומות כלא עכו, היה מיכאל אשבל ("מייק") בין הבורחים. במהלך הבריחה הוא נפצע קשה ומת מפצעיו.

מספרים שמייק אהב את שרה, ושהשיר המתורגם התפרש לאחר מותו כצוואה: "ואם בתלייה אמסור את חיי לאומה... בחרי לך שני מאנשי גונדתי". ואכן, כך עשתה שרה. לימים היא נישאה לירוחם "איתן" לבני, שהיה קצין המבצעים של האצ"ל בטרם נאסר בכלא עכו ופיקד מתוך הכלא על פעולת הפריצה.

לאחר שתורגם לעברית הלחין אליהו טייטלבוים את השיר, שהיה במקור שיר פרטיזנים. השיר היה לאחד מהמוני המחתרות בסוף ימי המנדט ובתקופת מלחמת העצמאות.

מתוך תצוגת המוזיאון, חדר איגרת אל החופש

מקורות:

- עלי בריקדות - יומן הכלא של מיכאל אשבל, 1976
- אתר דעת - <https://bit.ly/2DICAde>, פרופ' יהודה לפידות
- ויקפדיה, ערך: מיכאל אשבל, 30 בינואר 2019
- זמרשת - <https://bit.ly/2UnbzSk>

כתבו: ברכה גנץ ומוריה אלגרבל

עלי
בריקדות

היום שרה הקטנה
נפרד בצאתי למלחמה,
את המדינה לכונן
משתי גדות הירדן.

גזזי צמתך
וחגרי את חגורתך;
חבקיני קחי מקלע
ואתי לשורה!

עלי בריקדות נפגש, נפגש!
עלי בריקדות חרות נשא בדם ואש.
רובה אל רובה, קנה יצדיע,
כדור אל כדור יריע;
עלי בריקדות, עלי בריקדות נפגש!

ואם בתליה
אמסר את חיי לאמה,
אל נא תבכי
כך נגזר גורלי.

מחי דמעתך,
לחצי המקלע אל לבך
ובחרי לך שני
מאנשי גונדתי.

עלי בריקדות...

מוזיאון ההעפלה וחיל הים ע"ש דוד הכהן

עלון רפסודה בכחול

מלח - מלאך

בקרבות הסטי"לים במלחמת יום הכיפורים. טילי "גבריאל" וספינת הטילים הראשונה אח"מבטח, אשר השתתפה בקרבות, מוצגים כיום במוזיאון ומספרים למבקרים את סיפורה של תקופת טילי "גבריאל" בחיל הים.

"אם ים סוער או ים רוגע" לגבריאל זה לא נוגע... על משמרתו ניצב בטוח מקשיב אל הקולות ברוח"

מתוך השיר, בביצוע להקת חיל הים.

ובחזרה אל הלהקה. זו המשיכה לפעול וליצור תוכניות ולאחרונה עלה שוב קרנה עם זכייתה של נטע ברזילי, שהייתה בעצמה חיילת בלהקת חיל הים, באירוויזיון 2018.

כתבו: רויטל ביהם והדר קמון

להקת חיל הים הוקמה כבר בשנת 1948 במהלך מלחמת העצמאות, במטרה לעודד את הלוחמים ולהעלות את המורל. שנים הייתה הלהקה אלמונית, אך לאחר מלחמת ששת הימים פרצה וכבשה את מצעדי הפזמונים, הציגה רפרטואר עשיר ומגוון והיו בה כישרונות, שלימים יהפכו להיות כוכבים בזמר העברי.

הלהקה הציגה רפרטואר קבוע שהתחלף מדי שנה. כך למשל בשנת 1967 הופיעה הלהקה עם התוכנית "במורל גבוה". בין חברי הלהקה הייתה החיילת רבקה זוהר, והאחראי לעיבוד השירים היה יאיר רוזנבלום.

בשנת 1968 זכתה הלהקה בפרס "כינור דוד" לשנת תשכ"ח על תוכניתה "ביום השלישי", שבה השתתפו שלמה ארצי, דובלה גליקמן, ריקי גל ורבקה זוהר. איתם עבד המעבד יאיר רוזנבלום. בתוכנית זו אף הוצגו מערכונים שכתב אפרים קישון.

בשנת 1969 הופקה התוכנית "רפסודה בכחול" שכללה, בין השאר, את השירים: "ידישעפיראטן", "כשאהיה גדול", "אנשי הצפרדע, אנשי הדממה", "המלח גבריאל" ועוד.

את השיר "המלח גבריאל" כתב יעקב רוטבליט והלחין יאיר רוזנבלום. לשיר משמעות כפולה. מחד הוא מדבר על המלאך גבריאל המוכר לנו מהמסורת היהודית. המשמעות השנייה קשורה בפיתוחו של הטיל "גבריאל", טיל שפותח בתעשיות הביטחוניות ונכנס לשירות בחיל הים בשנות השישים המאוחרות. טילי "גבריאל" העניקו לנו עליונות מוחלטת

כינור דוד

להקת חיל הים

גבריאל

יוסף גוסטין, באדיבות אתר "זכור" -
יחידת ההנצחה באגף משפחות,
הנצחה ומורשת במשרד הביטחון

מוזיאון בית הגדודים

מיהו "אורי" - הסיפור שמאחורי שיר

אורי

מילים: רפאל קלצ'קין
לחן: יששכר מירון

עוד אזכור - היית ילד
עם להט עיניים כחולות
ותצא על כתף עם פלד
וחשיכו עלי הלילות.

עוד אזכורה, אורי, תכלת השמיים
ותכלת שתי עיניך עוד אזכור
לא אזילה דמע, אך אבכה בשיר
אורי, אורי, יקר לי מכול.
לב בוכה בלי דמע וזועק בלי אנחה
את ליבי לקחת והשארתי לי שלך
עת נפרדנו, אורי - תכלת השמיים
ותכלת שתי עיניך עוד אזכור
לא חזרת, אורי, אורי יקירי
אורי, אורי יקר, לא תחזור.

בדממה לחצתני אליך
מה מוזר במדי הצבא!
צל יגון האפיל את עיניך
לי לחשת: חזקי, אהובה...

עוד אזכורה, אורי, איך הלכנו שניים
והלכנו ריגנו - עוד אזכור...
לא חזרת, אורי, אורי יקירי
לעולם, לעולם לא תחזור.

במקביל, בלעדיו, בארץ. אוריון הצליח לצאת לרומא ואומן איטלקי חרט את המילים. אך כשחזר אוריון למחלקתו נודע לו כי יוסקה נהרג. בגמר ההלוויה נזכר במסיבה המתוכננת ליוסקה בארץ וביקש אישור מיוחד לשלוח מברק למשפחה כדי למנוע את החגיגה אך האישור לא ניתן. הוא ארז את חפצי חברו ההרוג, צירף מכתב ושלח לאחותה של יפה. זמן רב סירבה יפה להכיר במותו.

את השיר "אורי", שביצעה האלמנה הצעירה יפה גוסטין, כתב רפאל קלצ'קין לזכרו של יוסף בשנת 1945 בקירוב, ויששכר מירון הלחינו. שמו של יוסף גוסטין מונצח בקיר שמות הנופלים בתצוגת מוזיאון בית הגדודים.

- מקורות:
- אתר "זכור" - יחידת ההנצחה באגף משפחות, הנצחה ומורשת במשרד הביטחון;
  - ויקיפדיה בערכים: "יפה ירקוני" ו"נווה ים";
  - "זמרשת";
  - אתר ארכיון עיתונות יהודית היסטורית של הספרייה הלאומית ואוניברסיטת תל אביב - הידיעה על נפילתו של גוסטין מעיתון "הצופה";
  - בן-דור ישראל, "הראשון לחייל" - ספר הגדוד הראשון לחטיבה היהודית הלוחמת, 2000, עמ' 167, 168-169.
  - קפיטן ליפשיץ יעקב, "ספר הבריגדה היהודית", תל אביב תש"ז, עמ' 254-255.
  - שוחט אורית, "בתה של יפה ירקוני על הפרק הסודי בחייה", עיתון "הארץ", 01.01.2012.

כתבה: שירה מרמורשטיין

את השיר "אורי" שרה יפה ירקוני, מי שכונתה "זמרת המלחמות", אך לא רבים יודעים כי השיר נכתב על בעלה הראשון, יוסף גוסטין, שנפל כשלחם כחייל בבריגדה היהודית במלחמת העולם השנייה.

יפה לבית אברמוב ויוסף גוסטין הספיקו להיות נשואים חודשים ספורים בלבד ומרביתם במרחק רב זו מזה.

יוסף גוסטין נולד בשנת 1918 בעיר לוצק שבפולין והיה פעיל בתנועת הנוער "גורדוניה". כחבר גרעין בתנועה הוא עלה לארץ ישראל בשנת 1936. בתחילה גר בנווה ים, שנקרא אז "מעפילים", ואחר כך בגניגר. במקביל היה פעיל ב"הגנה" ואף סיים קורס מפקדי מחלקות. בשנת 1940 התגייס יוסף לצבא הבריטי.

בעת ביקור בתל אביב הכיר את יפה. שניהם היו חובבי מוזיקה, ובקיץ 1944, מקץ שנתיים של היכרות, נישאו.

זמן קצר לאחר נישואיהם שב יוסף לשירות וצורף עם חבריו לבריגדה היהודית שהוקמה בסמוך לחתונתם. תגובתו על הקמת הבריגדה הייתה: "זוהי המתנה היקרה ביותר שהוגשה לי לחתונתי". כעבור כמה שבועות נשלח במסגרת שירותו לאיטליה. תוך כדי השירות עלה בדרגות והגיע לדרגת סרגנט (סמל). במכתב מאיטליה ששלח לרעייתו, כתב: "מסתכל אני בשעוני והשעה שמונה. עוצם אני את עיני והוא אותך יושבת ליד הפסנתר, מורכנת ראש, ומנגנת את חכי לי ואחזור לסמיונוב, כי כך נדברנו: להקדיש בשעה זו ממרחקים איש לרעהו שירה רחוקה... וקרובה. הנה עולה גם שירת, ההגיעה עדיין?"

במרץ-אפריל 1945 השתתף גוסטין כחייל בבריגדה היהודית בלחימה בחזית נהר הסניו בצפון איטליה מול הצנחנים הגרמנים.

ביום ט"ו בניסן תש"ה (29.3.1945) יצא כחבלן בראש משמר לבדוק בתים אחדים בעמק הסניו כדי לוודא שלא התגנבו לתוכם גרמנים. הוא ניגש עד גדות הנהר לאחד הבתים שפונה "אלכסנדר", מתוך הבית נורתה אש ויוסף נפגע ונפל. בסופו של הקרב אילצו המרגמות הגרמניות את המשמר לסגת. גוסטין נשאר בשדה, וכעבור כשש שעות נמצאה גופתו. הוא הובא למנוחת עולמים בבית העלמין הצבאי ברוונה, איטליה.

רב הבריגדה, קפטן יעקב ליפשיץ, כתב עליו ב"ספר הבריגדה היהודית": "הרבה לדבר על עתיד העם והארץ, אבל לא על עצמו. צמא היה לדעת ולהשכיל. אהב את המוזיקה וגילה בה כישרונות. היה מחונן בקול ערב ושר תמיד לפני חבריו, וחביב ואהוב היה על כל מכיריו."

ברוך אוריון ששירת עם גוסטין והיה חברם של בני הזוג, סיפר בספר "הראשון לחייל" - ספר הגדוד הראשון לחטיבה היהודית הלוחמת, כי יום אחד התבקש על ידי יפה להכין ליוסקה צמיד יד ועליו חריטה "ליוסקה באהבה, יפה", ולתת לו לכבוד יום הולדתו שאותו גם יציינו

ידיעה על נפילתו של יוסף גוסטין, מתוך: "הצופה", ל' בניסן תש"ה, 13 באפריל 1945, עמ' 1, באדיבות ארכיון עיתונות יהודית היסטורית של הספרייה הלאומית ואוניברסיטת תל אביב

נוטרים שומרים על מוראל גבוה בגדר הצפון, 1938.
באדיבות הארכיון לתולדות "ההגנה"

מוזיאון ה"הגנה"

ע"ש אליהו גולומב

פלוגות השדה (פו"ש)

זמר הפלוגות

נתן אלתרמן

את זמר הפלוגות נשיר לך למזכרת,
אפל, אפל הוואדי, המשמר, הכן!
הלכה, הלכה פלוגה בלילה בשרשרת,
הלכה פלוגת שדה לאש ולמגן.

חכי לנו, ארצי במשעולי הרייך,
חכי לנו בשדות הלחם הרחבים!
את שלום המחרשה נשאו לך בחוריך,
היום הם לך נושאים שלום על הרובים.

פלוגה, עלי, עלי בהר,
פלוגה, כבוש תכבושי!
במקום שם איש עוד לא עבר,
שם יעברו הפו"שים.
למען אם וכן ואב
הסוללה נקימה.
פלוגה, לא תם, לא תם הקרב,
פלוגה, צעוד קדימה!

לשווא, לשווא אמרו, רק הימים הם לנו,
לשווא אמרו, לאש ושווד נדון הליל,
הלילה והיום רק לחיים ניתנו,
הלילה והיום הם ארץ ישראל!

מן השפלה בחוף ועד גדרות התיל,
ומנקרות הרים ומבקעות וגיא,
נשיב לך את היום, ארצי ואת הליל,
נשיבה לך אותם למען כל החי!

פלוגה, עלי, עלי בהר...

כי לא לשווא, אחי, חרשת ובנית,
לנפש ולבית לנו מלחמה!
ג'וערה, תל עמל, כנרת וחניתה,
אתן לנו דגלים, ואנו החומה.

כי לא נשוב אחור, ודרך אין אחרת,
אין עם אשר יסוג מחפירות חייו.
הלכה, הלכה פלוגה בלילה בשרשרת,
פנייך מולדתי, הולכים איתם בקרב!

פלוגה, עלי, עלי בהר...

פו"ש הם ראשי תיבות של "פלוגות השדה", יחידות ניידות של ה"הגנה", שמפקדן ומייסדן הוא יצחק לנדוברג, לימים יצחק שדה, על שם הפלוגות הללו.

הפלוגות הוקמו בעיצומן של מאורעות תרצ"ז-תרצ"ט (1936-1939), כאשר כנופיות ערביות מאורגנות תקפו יישובים, שדות, קווי תחבורה וקווי חשמל.

יצחק שדה, על סמך ניסיונו ב"נודדת" בירושלים ובהשתלטות על מחצבות מגדל צדק, פיתח את נושא הלחימה היזומה במרכזי הפורעים, עוד בטרם יצאו להתקפה.

פלוגות השדה יצאו לסיוורים באזורים ערביים, הציבו מארבים על עורקי תחבורה חשובים ורדפו אחרי הפורעים לתוך כפריהם. בשנת 1938, לאחר שצברו ניסיון בן כמה חודשים, הן הפכו למסגרת ארצית ב"הגנה", וקיבלו על עצמן להגן על אזורי התיישבות רחבים למדי. נוסף לכך, הייתה זו הפעם הראשונה שלרשות מפקדת ה"הגנה" עמדה יחידה מגויסת ארצית, לא מקומית, כפי שהיה עד אז. נוטרים ממשרת היישובים העבריים, שנסעו על גבי טנדרים והיו חמושים במקלעי "לואיס", שימשו כיחידות הניידות של הפו"ש.

בהמשך מילאו אנשי הפלוגות תפקיד חשוב במסגרת "פלוגות הלילה" המיוחדות של הקצין הבריטי, ידיד התנועה הציונית והיישוב היהודי, אורד צ'ארלס וינגייט שנודע בכינויו "הידיד". פלוגות אלה שימשו בסיס להקמת הפלמ"ח, גם הפעם בפיקודו של יצחק שדה. הפו"ש פורק עם תום המאורעות בשנת 1939. את "זמר הפלוגות", המנון הפו"ש, כתב נתן אלתרמן על פי בקשתו של יצחק שדה, רעו של המשורר.

על השיר: מפקד הפו"ש, יצחק לנדוברג-שדה ביקש מאלתרמן שיתוב שיר המנון ליחידה, שכמותה לא הייתה עד אז ב"הגנה". גיוס מלא של מאות צעירים לתקופה ממושכת, כדי להגן על יישובים מרוחקים בעת "המרד הערבי", תוך כדי הפגנת גישה התקפית בסיסמה "לצאת מן הגדר".

הביוגרף של שדה סבור כי הרעיון היה של אלתרמן, שכן בימים ההם, שלהי שנות ה-30 "היה קרע בין אנשי הרוח והארץ" [כלומר בין אנשי הרוח והנעשה בארץ]. כדברי אלתרמן, "אלה [בחורי הפו"ש] היו מופיעים בתל אביב כמו מעולם אחר..."

שדה היה מופיע בהמולה ורעש מלאה צעירים, ומהווה חוליה מקשרת בין אלה שבעיר והארץ עצמה. "בגלל שהקשר היה רופף", לדברי אלתרמן, "נחוץ היה שיר כדי לעבות את הקשר", ואת המשמיה נטל אלתרמן על עצמו.

מכיוון שפלוגות השדה היו גוף סודי, כתב אלתרמן את השיר בשמו הראשון "שיר הנודדים". היום היינו מכנים אותו - שיר הסיירים.

זהו, ככל הנראה, שיר הזמר הפוליטי והמגמתי ביותר שכתב אלתרמן, והוא ידוע כיום בשם "זמר הפלוגות". במקרה זה אין הסתרה והליכה סחור סחור, אלא מסרים ישירים, שכמה מהם הפכו למובאות ולסיסמאות של יותר מדור אחד. אף שמסיבות מובנות לא הוקלט ולא שודר בקול ירושלים המנדטורי, הפך השיר ללהיט ימים ספורים לאחר שהושמע לראשונה.

על דרך כתיבת השיר, הלחנתו והבאתו לידיעת הציבור, סיפר מלחינו דניאל סמבורסקי בשנת 1963:

"בערב אחד באו אליי ואמרו לי: יש פה שיר שכתב אלתרמן. מחר יבואו למשק הפועלות [בצפון תל אביב, כיום בקרן הרחובות בן-גוריון ואד"ם הכהן] כל החברה [של ההגנה] ובמיוחד לוחמי פלוגות השדה שבפיקודו של יצחק לנדוברג-שדה... ייתכן שאפילו וינגייט בעצמו יהיה ביניהם. הוא לא היה מפורסם אז... אני, בערב, 'ביציקה אחת' כמו שאומרים, כתבתי את הלחן. בלי לתקן...למחרת בבוקר לימדתי את השיר לכל אלה שהגיעו למשק הפועלות, וכמה ימים לאחר מכן היה השיר כבר נפוץ בכל הארץ."

כתבה: ענבר קוונשטוק

ערב מסביב למדורה בבית הפלמ"ח, 2018

ערב טיפוסי מסביב למדורה

מסביב למדורה

לא. בשני שְׁרוּלִים הַקְּשׁוּרִים לַצֹּאֵר
רק הַסּוּדֵר חֲבָקֵם מֵעַרְף.

נְעִלִים נִקְשׁוֹת, יִלְקוּטִים,
סְעוּדָה שֶׁל זֵיתִים וּפְרֵי-תָמָר,
וְסַפְלֵי אֱלוֹמִינִיּוֹם קְמוּטִים
וְרַעוּת, וְקִרְבָּן לֵאמֹר...
מֵה נּוֹסִיף וְנִמְנָה? ... מִדְּבָרִים
פְּעוּטִים
נוֹצְרוֹת אֲגָדוֹת. זֶה הַחֹמֶר...

הֵם הַקְּשִׁיבוּ הַקְּשִׁב וְהַחֲרַשׁ
אוּ שְׁלָבוּ בְּשִׁיחָה דְּבַר-וְכוּחַ.
לְפָנֵיהֶם, עָלֵי רִגְלֵי שֶׁל אֵשׁ,
מְדוּרָה חֲגָה-נְעָה בְרוּחַ.
לֹא יוֹתֵר. אֲךָ בְּכַתֵּב הָאֵמָה הֶעֱקֵשׁ
אוֹתוֹ-לִילָה נִחְרַת עָלַי לוּחַ.

אֵת הָעֵל הַפְּשׁוּט כְּעַפָּר
הֵם נִשְׁאוּ בְּלִי הַבֵּט אַחֲרָה.
לֹא תִקַּע לְפָנֵיהֶם הַשּׁוֹפָר,
לֹא לִטֹף קִדְקֹדֶם בְּלִיל-חֹרֶף.

נתן אלתרמן
ניסן תש"ח

אִמְתָּם לֹא הֵיְתָה לָהֶם אִם,
לֹא יִדְעָה בְּצִאתָם לְדֶרֶךְ.
הִיָּה לִילָה עִמָּךְ וְנוֹשֵׁם
כְּתַמִּיד בְּנִיסָן-הַיָּרַח.
וַיִּשְׁבָּה בּוֹ עֵדֶת נְעָרִים בְּנֵי-
בְּלִי-שֵׁם,
חֲשׂוּפֵי מְרַפְקִים וּבְרָךְ.

מדגישה לצופים את האופי השוויוני והשיתופי בפלמ"ח, הישיבה במעגל שבו כולם רואים וכולם נראים, וכמובן, למה אנחנו שרים "הרוח נושבת" בכל ל"ג בעומר.

בשלהי הקיץ האחרון הגיעו אנשים רבים לשבת בצוותא תחת כיפת השמים ולשמוע מסיפוריהם של שניים מן המרתקים שבין חברי הפלמ"ח: מיכה בר-עם ורפי איתן.

את הערב הראשון פתחנו עם מיכה בר-עם, איש חטיבת הראל של הפלמ"ח וחתן פרס ישראל לצילום. בערב השני התארח השר לשעבר רפי איתן, קמ"ן חטיבת יפתח ובכיר לשעבר בקהילת המודיעין. היה זה זמן קצר לפני פטירתו. היה מרתק ומעשיר, אבל יותר מכול היה טוב להתקהל סביב מדורת השבט, הפעם כשהפלמ"חניק במרכז! אנו מודים לו על הזכות שנפלה בחלקנו.

גם בקיץ הקרוב נצית את להבת המפגש ונערוך אירועים אינטימיים ובלתי אמצעיים בחורשת בית הפלמ"ח, נאפשר לכולם ליטול חלק במעגל. מומלץ לעקוב אחר הפרסומים!

כתבה: נגה גרזון

את השיר פרסם נתן אלתרמן בטור השביעי, טורו המחורז בענייני אקטואליה, שפורסם בעיתון "דבר".

אלתרמן, שאומנם היה "זקן" מדי בשביל להיות פלמ"חניק, חיבר שירים רבים שפורסמו בטור זה המביעים אהדה ותמיכה בפלמ"ח, במאבקו בבריטים ובקרבות הפלמ"ח במלחמת העצמאות. לעיתים פורסמו ב"טור השביעי" גם שירים המבקרים את הפלמ"ח.

השיר הזה נכתב במאי 1948, במלאות שבע שנים להקמת הפלמ"ח, בעיצומה של מלחמת העצמאות. בשיר הוא מתאר סצנה קלאסית-פלמ"חאית, ערב של ישיבה מסביב למדורה.

הוא מאפשר לנו, הקוראים, להביט מהצד על המתרחש ומצייר תמונה כמעט מוחשית: עדת נערים ונערות, מפקד עם פקודיו, כולם חגים סביב הלהבה. ערב של הפוגה מהאימונים, או אולי מהעבודה בשדות, מהקרבות. לילה של צ'יזבטים, כזבים, התוודות, קפה ושירים.

אצלנו במוזיאון הפלמ"ח המבקרים אינם רק צופים מן הצד. בתצוגת "מסע פלמ"ח", המגוללת את סיפורה של כיתת פלמ"ח טיפוסי, המבקרים עוברים עם הפלמ"ח את העבודה בקיבוץ, המסע למצדה, אוניית מעפילים, וכן, גם ישיבה מסביב למדורה. תרבות ייחודית זו

מימין: אברהם שטרן ("איר"), ארץ ישראל, 1934
משמאל: זאב ז'בוטינסקי, צרפת, 1925. באדיבות ארכיון מכון
ז'בוטינסקי, תל-אביב

מוזיאון האצ"ל

איך נולד המנון

**תגר -
על כל מעצור ומצור,
אם תעל או תרד,
בלהב המרד
שאש להצית - אין דבר!
כי שקט הוא רפש
הפקר דם ונפש
למען ההוד הנסתר.**

**למות או לכבוש את ההר -
יודפת, מסדה, ביתר.**

השיר הזה, הכל כך ציוני וכל כך ארצישראלי, נולד בכלל בעיר האורות, פריז, שבה התגוררו באותה תקופה ז'בוטינסקי ובני משפחתו אחרי שהבריטים אסרו על שובו לארץ ישראל.

איך שיר נולד?

ערי, בנו יחידו של ז'בוטינסקי, סיפר: "ערב אחד ישבתי בבית הקפה 'אקרופול' בשער אורליאן, לא הרחק מביתנו, ושיחקתי שחמט עם בן דודי סרג'... בכל אופן, אבי ידע היכן למצוא אותנו. והנה נכנס ואמר: 'עכשיו נכתוב יחד את המנון ביתר'. החרוז הקובע יהיה ר, ר, ר. והוא כתב על הנייר ביתר, הדר, סקנדר. המילה האחרונה, כך הסביר, היא זמנית בלבד. היא באה לפי שעה במקום המלה 'סקנדר'. (בהמשך תוחלף במילה 'אכזר', אשר יש לה משמעות שונה מ'סקנדר'). אחרי הדברים האלה ניגש אבי לבית הראשון של השיר וכתב באותיות לטיניות:

Betar,
Mi gov riqqavon ve afar
Be dam ve jelezo
(jelezo שמובנו ברוסית – ברזל, יוחלף למילה "יזע")
Yuqam
lanu geza Gaon
ve nadiv ve akhzar.

הוא קם, הודה לנו על עזרתנו, והלך. אנו נשארנו שם בבית הקפה, יושבים עד שעה מאוחרת בלילה ודנים בחוויה זו שהזמנה לנו כאן באופן פתאומי כל כך. הייתה לנו הרגשה כאילו באמת שיתף אותנו בכתובת השיר. טוב היה לנו."

מי היו האנשים האחרים באותו אירוע "היסטורי" בקפה "אקרופול"?

באפריל 1932, בימים שבהם התחוללו מאורעות נבי מוסה בירושלים, פרסם, **המצודה**, העיתון המחתרתי של הארגון הצבאי הלאומי (האצ"ל) את שירו של אברהם "איר" שטרן, "חיילים אלמונים". השיר נכתב "לזכר הגיבורים הידועים והאלמונים של ימי אב תרפ"ט". בשורות המקדימות כתב שטרן, "חברון היא בשבילנו זכר מביש המאדים מכלימה. חולדה כמו תל חי - זכר לגבורת ישראל ומופת להבא". שירו של "איר", "חייל ומשורר", כפי שהגדיר את עצמו, היה להמנון האצ"ל מיד עם פרסומו.

השיר הושר לראשונה בנשף סיום המחזור השלישי של קורס סגנים בסניף ירושלים, שהתקיים בבית הספר שפיצר ("הארמון") בשכונת הבוכרים, שבין בוגריו היה גם המחבר. רוני, לימים רעייתו של "איר", ליוותה את השיר בנגינה על הפסנתר.

בתחילת מלחמת העולם השנייה (יוני 1940) התחולל פילוג באצ"ל ושטרן עזב את הארגון כדי להקים את "האצ"ל בישראל" שלימים יהפוך ללוחמי חירות ישראל (לח"י). גם השיר "חיילים אלמונים" לא נשאר באצ"ל. הוא עבר עם שטרן והיה להמנון של לח"י.

האצ"ל, שהתייתם מהמנון זה, נאלץ לחפש תחליף. ההחלטה הייתה לאמץ חלק מ"שיר ביתר" שמרבית חברי האצ"ל הכירוהו. הבית השלישי "תגר" ב"שיר ביתר" מאת זאב ז'בוטינסקי, מצביא האצ"ל, היה להמנון האצ"ל.

"שיר ביתר", שכתב ז'בוטינסקי ופורסם ב-22 במרס 1932 בעיתון **חזית העם**, נולד למעשה חודש לפני "חיילים אלמונים". השיר, על שלושת בתיו: "ביתר", "הדר" ו"תגר", היה להמנונה של תנועת ביתר העולמית מיד עם פרסומו.

**ביתר -
מגוב ריקבון ועפר,
בדם וביזע
יוקם לנו גזע
גאון ונדיב ואכזר;
ביתר הנלכדה,
יודפת, מסדה
תרומנה בעוז והדר.**

**הדר -
עברי גם בעווי - בן שר;
אם עבד, אם הלך
נוצרת בן מלך
בכתר דוד נעטר.
באור ובסתר
זכור את הכתר
עטרת גאון ותגר.**

נוספים "...חזרנו הביתה. נבוכים היינו בסקרנותנו, ולא דווקא משוכנעים על ידי השלד העירום של המזמור העתיד לקום. ובכל זאת, כעבור ימים ספורים, זבוטינסקי הלבישו עור, נשף בו רוח חיים, וישלחו על מסלול כשיר המרד העברי."

הלחין שיר זה המשורר הבית"רי דב פרנקל.

מקורות:

• ערי זבוטינסקי, אבי, זאב זבוטינסקי, ירושלים: הוצאת סטימצקי, תשמ"א, 1980, ע' 14,13.

• שמואל כץ, זבו - ביוגרפיה של זאב זבוטינסקי, כרך שני, תל אביב: דביר, 1993, ע' 863.

כתבו: שלמה דרור ויוסי קיסטר

ההיסטוריון, שמואל כץ, טען שבאותו מעמד היה נוכח אדולף גורביץ' הוא עדיה חורון, הוגה דעות, היסטוריון, חוקר ומבקר תרבות, מהאבות הרעיוניים של תנועת הכנענים. חורון סיפר שהשיחה נערכה בעברית. זבוטינסקי רצה לבטא שלושה דברי יסוד: רעיון בית"ר, המושג הנלווה אליו - הדר ועוד דבר, יותר מלהיב ומקומם. "דבר מה שוטן, סותר, מרגיז נפשות... חכו רגע, כן, מצאתי - ביתר - הדר - סקנדר!" כאן, לדברי חורון, הביט ערי אל אביו בהשתוממות ואמר: "אין לך מילה כזאת בשום מילון! מה כוונתך בזה ה'סקנדר'?" "אינך מבין?" ענה זבוטינסקי, "סקנדר" ברוסית, או באנגלית, לא אכפת; או אם תרצה - הסיסמה אותה העדיף פטרסון (לויטנט-קולונל ג'ון הנרי פטרסון) בהרימו כוס לחיים, Here's to trouble - אין ספק כי נמצא בקלות את המונח העברי הוהלם, הנגמר ב-ר. זאת לא בעיה. לעת עתה נרשום לפינו סקנדר כסימן זמני, 'מטמת' [כך במקור] כביכול... "זבוטינסקי הדגיש: 'נחוץ לנו משהו עסיסי, אכזרי, לוחם, המשתווה בעברית עם סקנדר'. ואכן, תוך זמן קצר, העלה את המלה 'תגר'. 'בסדר! יתאים!' סיים זבוטינסקי: 'בית"ר - הדר - תגר'. עוד ישבו בבית הקפה הפריזאי זבוטינסקי, בנו ערי, יחד עם אדולף (עדיה) גורביץ' (ע"ז חורון), שסיפר כי לאחר כמה תרגילים לשוניים

מלון אקרופול ובית הקפה הסמוך אליו, בו נכתב "שיר ביתר" על ידי זבוטינסקי בשנת 1932. באדיבות: שמחה פלבר, 2016

מוזיאון האצ"ל בתש"ח

ע"ש עמיחי פאגלין (גידי')

סיפורו של שיר אלטלנה

אלטלנה, 1948

תמונת השיר של אלטלנה
בתצוגת המוזיאון

רפאל קירש

**וְאִם כִּי אֶלְטֵלְנָה
נִטְבְּעָה
זְקַפּוֹ רְאִשֵׁיכֶם
חַיִּלִּים,
לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל
הַשְּׁלֵמָה
לְעַד נִשְׁאָר נְאֻמָּנִים.**

**וְאִם תִּשְׁאָלוּנוּ מֵאֵין
בָּא לָנוּ נֶשֶׁק זֶה,
אִז יִדַּע לָךְ קֵין
כִּי אֶצ"ל הִיָּה וְהִיָּה.**

**וְאִיךְ שְׂקִיבֵלְתֶם אוֹתָנוּ
בְּאַלְהֵיִם! לְעוֹלָם לֹא נִשְׁכַּח,
עַל אַחִים חַיִּלִּים חָלְמָנוּ
וְנִתְקַלְנוּ בְּאֵשׁ הַתּוֹתַח.**

**אֲנַחְנוּ יִצְאָנוּ לְדָרֶךְ
לְלַחֵם וְלִסְבֵּל בְּעַדָּךְ,
הַבָּאנוּ אֶת רוּחַ הַמֶּרֶד
אֲנִית נֶשֶׁק לְשַׁחְרוּךְ.**

**שָׁנִים אַרְכּוֹת בְּאִירוֹפָה
עִמְלָנוּ לְלֹא הַפְּסָקָה,
וְאֵת פְּרֵי עִמְלָנוּ אֶלְטֵלְנָה
הַבָּאנוּ בְּעַדָּךְ מְדִינָה.**

כי על האונייה להגיע במהירות וכי יש לעדכן את מפקד האונייה אליהו לנקין, שהיא מופנית לחוף כפר ויתקין לפריקת מטענה.

בינתיים ניהלו הצדדים דיונים לגבי העברת הנשק והאונייה לצה"ל.

לפי החלטת האו"ם מיום 29 (כ"ט) בנובמבר 1947, ירושלים אמורה הייתה להיות תחת שלטון בין-לאומי, לכן לא נכללה בשטחי מדינת ישראל שהוכרזה. כוחות צה"ל עדיין לא נכנסו לעיר ושלוש המחנות (ה"הגנה", האצ"ל ולח"י) המשיכו לפעול בה באופן עצמאי. בשלב זה כבר הוקמו בצה"ל שני גדודים של האצ"ל (מתוך שישה שתוכננו) - גדוד 57 בחטיבת "גבעתי" וגדוד 35 בחטיבת "אלכסנדרוני". עפ"י הסכם ההשתלבות של האצ"ל בצה"ל מיום 1 ביוני 1948, נקבע שגדודי האצ"ל יתגייסו על ציודם ונשקם. סוכם על הקצאת חלק ממטען הנשק לגדוד האצ"ל בירושלים ואת שאר הנשק הוצע לחלק לאותם שני גדודים המורכבים מלוחמי האצ"ל בתוך הצבא. נציגי הממשלה הזמנית דחו הצעה זו.

"אלטלנה" הגיעה לחופי הארץ ב-21 ביוני 1948, ובמשך הלילה ירדו העולים ונשלחו למקומות קליטה. אנשי האצ"ל החלו במלאכת פריקת הנשק, בסיועם של אנשי פל"ם לשעבר ותושבים מקומיים. מנחם בגין ערך מסדר חגיגי על החוף בהשתתפות הפיקוד הבכיר של האצ"ל, ובמהלכו הוא קיבל פתק ממח"ט "אלכסנדרוני" ובו אולטימטום למסור את כל הנשק והתחמושת בתוך 10 רגעים. בגין ביקש בירור עם נציגי הממשלה הזמנית אך נתקל בסירוב, כשלתפוע נפתחה אש על האונייה ועל אנשי האצ"ל שבחוף. מפקדת האצ"ל החליטה לעצור את פעולות הפריקה, להרים עוגן ולהפליג לעבר חוף תל-אביב.

בחוף תל-אביב התנהלה המערכה נגד "אלטלנה" שכללה ירי מנשק קל, רימונים ותותח. לעבר האונייה נורו שלושה פגזים. הפגז האחרון פגע בסיפונה ליד מחסן הבגדים, וכתוצאה מכך פרצה דליקה, האונייה עלתה באש ושקעה. בגין הורה לאנשיו (בכמה שפות) לא להגיב באש. הוא סירב לרדת מן האונייה. חבריו פינו אותו לים והוציאו אותו מתוך המהומה כשהם מסוככים עליו בחומת מגן אנושית. בתקרית "אלטלנה" נהרגו 16 אנשי האצ"ל, 3 חיילי צה"ל, וכ-40 נפצעו. עולי "אלטלנה" נשמעו לבקשתו של מפקדם בגין והצטרפו לשורות צה"ל, ביניהם היה גם רפאל קירש מחבר השיר.

הבהרה:

בגיליון הקודם, קירות מדברים מס' 6, בכתבה "גלגולו של שופר", נשמט חלקם של חברי "ברית הבריונים" בהנהגתם של ד"ר אב"א אחימאירי, ד"ר יהושע השל ייבין והמשורר אורי צבי גרינברג ביזמה של תקיעת שופר ברחבת הכותל המערבי בירושלים בתום "תפילת נעילה" של יום הכיפורים. "ברית הבריונים" הייתה בית היוצר להתהוותן של מחתרות האצ"ל ולח"י.

כתבה: יפעת פריד

את השיר שמוצג בתצוגת הקבע של מוזיאון האצ"ל בתש"ח ע"ש עמיחי פאגלין (גידי'), המוקדשת לקורותיה של אוניית הנשק "אלטלנה", כתב הלוחם והמפקד צבי-דוד - רפאל קירש.

רפאל, בן רבקה ויעקב, נולד בשנת 1927 בעיר סאסרגן שברומניה למשפחה דתית אורתודוקסית. בשנת 1936 החליטו הוריו לעלות לארץ ישראל. לשם כך נסעה אמו לרכוש אדמה להתיישבות המשפחה המורחבת בארץ, אולם בטרם יצאה תוכניתם אל הפועל פרצה מלחמת העולם השנייה ומרבית בני המשפחה נספו בשואה. בשנת 1940 הצטרף רפאל לבית"ר והקדיש את כל זמנו ומרצו לתנועה. במרוצת הזמן הצטרף לשורות האצ"ל והועלה לדרגת מפקד. בהיותו בעל כוח שכנוע רב וכישרון מנהיגות, הוא ארגן קבוצת בחורים ויצא בראשה לעבר דרום איטליה, שם קיווה למצוא קשר עם מארגני מפעל ההעפלה. באיטליה התקבל לכפר נוער בית"ר והצטיין בשחייה ובכדורגל. את העלייה לארץ מימש על סיפונה של "אלטלנה", אוניית הנשק של האצ"ל.

על אף הזעזוע העמוק ותחושת ההלם והתסכול שחש נוכח מה שהתרחש על החוף, ושאותם כה היטיב לבטא במילות השיר, התגייס רפאל עם חבריו לשורות צה"ל. הוא התמנה לסגן מפקד מחלקה בגדוד 91 של חטיבת "עוזוד" והצטיין במערכה לשחרור הנגב.

ביום ט"ז בתשרי תשי"ט (19.10.1948) נפל בקרב על כרתיה במסגרת "מבצע יואב" לפריצת הדרך לנגב. בן 21 היה בנופלו. ביום י"ב בטבת תשי"א (21.12.1950) הועברה גופתו לקבורה בהר הרצל. שניים מחבריו של רפאל קירש ל"אלטלנה", שלמה פישר ושלמה שרייבר, נפלו גם הם בקרבות לשחרור הנגב במשלט "הגשר". שרייבר לא הותיר במותו אפילו תמונה. קירש הותיר שיר - "שיר אלטלנה" שכתב בדם ליבו. "כשנגמרות לנו המילים, אנחנו שרים את שיר אלטלנה", העיד אחד מלוחמי האצ"ל שנפצע באירוע, בעת שביקר במוזיאון לפני כמה שנים.

"אלטלנה" (נדנדה באיטלקית; שמו הספרותי של זאב ז'בוטינסקי) הייתה נחתת אמריקנית ממלחמת העולם השנייה, שרכשה שלוחת האצ"ל בגולה. ב-11 ביוני 1948 הפליגה האונייה מנמל פורט דה בוק שבצרפת לארץ ישראל, כשעל סיפונה 940 מעפילים (רובם ניצולי שואה), קבוצה של חברי האצ"ל, ציוד צבאי ונשק רב.

האונייה יצאה לדרכה באיחור מהמועד המתוכנן, ביום שבו נכנסה לתוקפה "ההפוגה הראשונה" בקרבות מלחמת העצמאות, ושבמהלכה נאסר על הצדדים הלוחמים להתחמש ולהביא תגבורת.

כאשר נודע למנחם בגין, מפקד האצ"ל, על יציאת האונייה, הוא פנה לנציגי הממשלה הזמנית - ישראל גלילי, סגן שר הביטחון, ולוי אשכול, מנכ"ל המשרד, עדכן אותם בדבר האונייה שבלב ים וביקש הוראות לגבי ההמשך. גלילי העביר לבגין את הנחיית ראש הממשלה דוד בן-גוריון

מוזיאון לח"י

ע"ש אברהם שטרן ("איר")

חיים אנו במחנת

מילים: אברהם ("איר") שטרן
לחן: עממי

וְנֶאֱמִין: בְּיוֹם צְלָמוֹת,
עַת שִׁיר הַקָּרֵב רוֹבֵה יִרְן,
עִם אֱלֹהִים נִשְׂרָה בְּמוֹת
נִקְבֵּיל פְּנֵי גּוֹאֵל צִיּוֹן.

נִקְבֵּיל פְּנֵינוּ, יְהִי דְמֵנו
מִרְבֵּד אָדָם בְּרַחוּבוֹת
וְעַל מִרְבֵּד זֶה מַחוֹתֵינוּ
כְּשׁוֹשִׁים הַלְבָנוֹת.

חַיִּים אֲנַחְנוּ בְּמַחְתָּרֵת,
בְּטַחֲב אֶפְלַת מִרְתֵּף,
בּוּ מְנוֹרָה תִּבְאֵשׁ חוֹרֵת,
רְצָפָה יִסְחָה מְטָר סוּחֵף.

אוֹתָנוּ בְּחֶשֶׁכֶת מַחְתָּרֵת,
בְּסַנְגָּרִים הֶכֶה חֲלוֹם:
סוּחָה עַל הַרְצָפָה - כְּנֵרֵת,
אוֹר מְנוֹרָה - זִיו שְׁמֵשׁ רוֹם.

בבית ב' - מתאר המחבר ניגודים, מחתרת ואורו העליון המסנוור של חלום גאולה. כיוון שהדוברים בשיר פועלים במחנת, אין להם אפשרות לחזות לא בכנרת ולא בשמש הארצישראלית. השמש והכנרת הם עדיין חזון.

בבית ג' - מתאר המשורר את ההתמודדות ולב העניין - הניצחון. יש בו נימות פאטוריסטיות: (זרם אומנותי מתחילת המאה ה-20 שהעריך את הקדמה הטכנולוגית ואת הנעורים). עתיד מהפכני גדול ייווצר בכוח ההרס. קיימת נוכחות של תנועה: "עת שיר הקרב רובה ירון".

היריב, לפי "איר", אינו אדם אלא אלוהים, הגורל. ברצף השיר כרוך הניצחון הגדול במותם של המתמודדים עם הגורל והאל: "עם אלוהים נשרה במות". התפקיד יסתיים ב"נקביל פני גואל ציון" בחגיגת סיום החיים.

כתבה: יעל הלוי

את השיר כתב אברהם "איר" שטרן, מחולל לח"י - לוחמי חירות ישראל ומפקדם הראשון. השיר מתאר את החיים בחשכת המחנת והמוכנות להקרבה מלאה, ועוקב אחר אופי הפעולות ומחירן.

את מילות השיר כתב "איר" בשנת 1933 בטרם הקמת לח"י. התמליל הותאם ללחן "אנו נהיה הראשונים" כפי שהיה מקובל כבר אז. על פי המוסיקולוג ד"ר נתן שחר, הוכנסו שינויים בלחן לצורך התאמה ויצירת דרמטיות. שולמית לבנת שרה את השיר כפי ששרו אותו בלח"י. את הנוסח למדה מעזריאל, בעלה, ומחברי לח"י אחרים שישבו במחנות המעצר באפריקה.

יאירה גנוסר, חוקרת שירת אברהם שטרן, כותבת כי את השיר כתב "איר" בשנת 1933, והוא שייך לשמונה שירים שהמשורר קרא להם "שירי ירושלים", שם המעיד על כך שעיקר גיבושם היה בירושלים. לשיר כמה נוסחים, וזה המופיע למעלה הוא הנוסח שאותו שרים.

בבית א' - "איר" מתאר מציאות נמוכה של מחתרת, מחשכים ועוני. השורה הראשונה בשיר פותחת בתיאור מצב חברתי פוליטי "חיים אנו במחנת". בהמשך הבית, מתיאור חברתי הוא מעצב תמונה של מקום מתחת לאדמה: מחתרת במרתפים, החיים במקומות האפלים. בירושלים בשנת 1933 יש מנורת נפט ומי הגשם חודרים בחורף למרתף הבניין.

מוזיאון אסירי המחותרות ירושלים

שירה הבוקעת מבעד לסורגי הברזל

לוחמי המחותרות שנתפסו ונכלאו בבתי הכלא סבלו מקשיים שונים ורבים כמו צפיפות, קור קיצוני בחורף, ריחוק מהמשפחה וכמובן הניתוק מחבריהם למחתרת ומפעולותיה השונות. הלוחמים ניסו למלא את זמנם בכלא באופן המיטבי וכדי להתגבר על הקשיים השונים הם העבירו את הזמן יחדיו בפעילויות שונות.

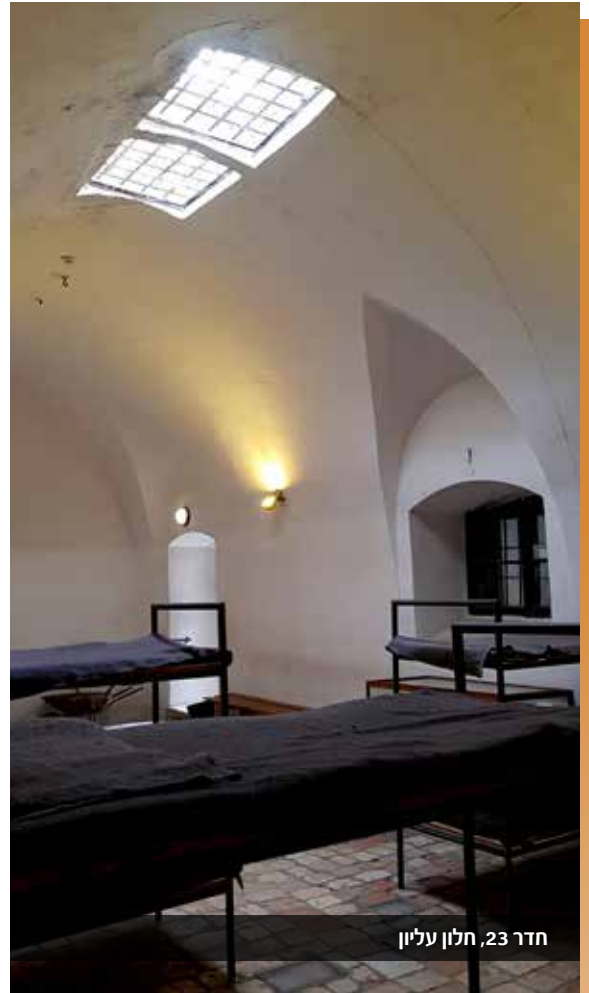
לעיתים, כאשר השתחררו אסיר או קבוצת אסירים, ערכו להם מסיבה בחדרי הכלא. וכך היה כאשר קבוצת אסירי חולדה (לוחמי ה"הגנה" שנתפסו בשנת 1943 בעת חיפוש נשק ביישובם) השתחררה מהכלא בשנת 1945. אחד הנוכחים במסיבה היה אסיר הפלמ"ח גדעון (גוני) פלאי מקיבוץ קריית ענבים, אשר נתפס עם חבריו בעת אימונים בנשק באזור בית הערבה. וכך הוא מתאר את המסיבה שערכו:

"במסיבה קטנה וצנועה נפרדנו מהחולדאים, אך מסיבה כזאת - זמן רב לא תישכח מלבי. בין כותלי הסוהר ישבנו 24 איש ליד שולחנות ערוכים, יין וכל טוב, וכרגיל, שירה, נאומים, עיתון היתולי וכו'.

"אך בעצם המסיבה התחילה לאחר שהשוטר כיבה את האור. המיטות הנוגעות אחת בשנייה שימשו לנו כעין דשא, שכבנו כשעינינו מופנות לירח העולה והנשקף מבעד לחלון המסורג [בתקרה]. ותיקי הסוהר שבינינו הרבו לספר זיכרונות על ימים שעברו בין החומות האלה, ולאחר שעות של מעשיות וחוויות התחלנו לשיר. יש בינינו אחד ששר באופן יוצא מן הכלל, ואנחנו שוכבים כשפינו למעלה, מופנות אל הירח המבצבץ בין סורגי הברזל, ושירתו עולה ובוקעת ופורצת ועוברת בין סורגי ברזל אלה, ואתה חש בשירתו את הגעגועים והכמיהה לחופש, את השאיפה והגעגועים לימים שהירח ירחף מעליך ויבצבץ - לא מבין החומות, ולא מבין סורגי הברזל." (קטע ממכתבו של גוני להוריו, 30 באפריל 1945).

גוני שוחרר מהכלא ב-15 ביוני 1947 וחזר לשורות הפלמ"ח ולקיבוצו קריית ענבים. הוא נהרג במלחמת העצמאות באחד הקרבות על הקסטל ב-17 במרץ 1948, ונקבר לא הרחק משם, בקיבוצו קריית ענבים.

כתבה: יעל נהרי

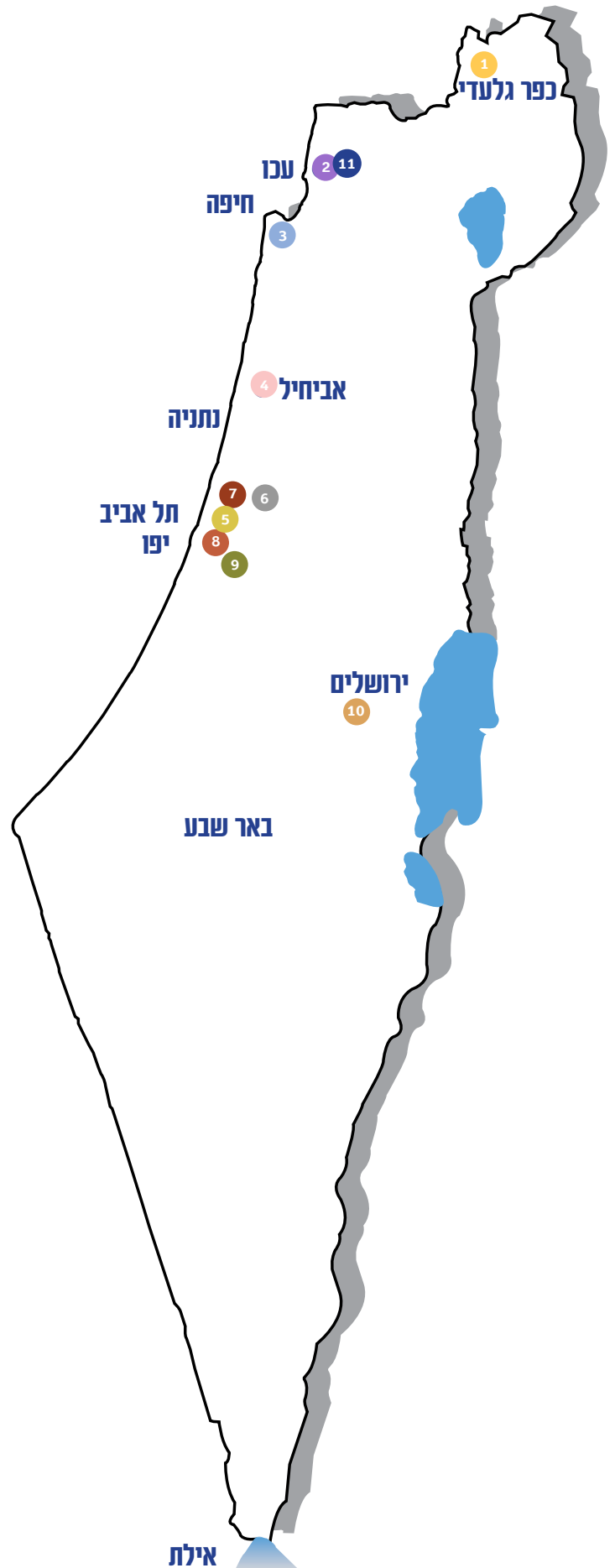

חדר 23, חלון עליון

מפת המוזיאונים

על פי סדר הופעתם בגיליון

- 1 מוזיאון בית "השומר"
- 2 מוזיאון אסירי המחתרות עכו
- 3 מוזיאון ההעפלה וחיל הים ע"ש דוד הכהן
- 4 מוזיאון בית הגדודים
- 5 מוזיאון ה"הגנה" ע"ש אליהו גולומב
- 6 מוזיאון הפלמ"ח
- 7 מוזיאון האצ"ל
- 8 מוזיאון האצ"ל בתש"ח ע"ש עמיחי פאגלין (גידי')
- 9 מוזיאון לח"י ע"ש אברהם שטרן (יאיר')
- 10 מוזיאון אסירי המחתרות ירושלים
- 11 מוזיאונע

מוזיאון בית "השומר"

- כתובת: קיבוץ כפר - גלעדי. טלפון: 04-6941565.
- Waze: מוזיאון בית השומר, כפר גלעדי.
- דוא"ל: hashomer_museum@mod.gov.il
- שעות פתיחה: ראשון - חמישי: 8:00 - 16:00. שישי: בתיאום מראש לקבוצות מעל 50 איש. שבת: סגור.

מוזיאון האצ"ל

- כתובת: המלך גורג' 38, תל - אביב.
- טלפון: 035284001 / 03-5253307
- Waze: מוזיאון האצ"ל, המלך גורג' 38, תל אביב - יפו
- דוא"ל: Etzel_Museum@mod.gov.il
- שעות פתיחה: ראשון-חמישי: 8:00 - 16:00. שישי-שבת: סגור.

מוזיאון אסירי המחתרות - עכו

- כתובת: רחוב ההגנה 10, עכו העתיקה. טלפון: 04-9911375
- Waze: מוזיאון אסירי המחתרות, עכו
- דוא"ל: Hdakko_Museum@mod.gov.il
- שעות פתיחה: ראשון - חמישי: 8:00 - 16:30. שישי: בתיאום מראש לקבוצות מעל 30 איש. שבת: סגור.

מוזיאון האצ"ל בתש"ח ע"ש עמיחי פאגלין (גידי)

- כתובת: נחום גולדמן 2, גן צארלס קלור, טיילת תל אביב - יפו.
- טלפון: 03-5172044 / 03-5177180
- Waze: חניון בית האצ"ל
- דוא"ל: etzel48_museum@mod.gov.il
- שעות פתיחה: ראשון - חמישי: 8:00 - 16:30. שישי - שבת: סגור.

מוזיאון ההעפלה וחיל הים ע"ש דוד הכהן

- כתובת: רחוב ההגנה 65, חיפה.
- טלפון: 04-8512958 / 072-2798030, פאקס: 072-2798030
- Waze: ההגנה 65, חיפה.
- דוא"ל: haapala.mus@gmail.com
- שעות פתיחה: ראשון - חמישי: 10:00 - 16:00. שישי: בתיאום מראש לקבוצות מעל 30 איש. שבת: סגור.

מוזיאון לח"י ע"ש אברהם שטרן (יאיר)

- כתובת: אברהם שטרן 8, שכונת פלורנטיין, תל - אביב.
- טלפון: 03-6837582 / 03-6820288
- Waze: מוזיאון בית יאיר אברהם שטרן, אברהם שטרן 8, תל אביב - יפו
- דוא"ל: Lehi_Museum@mod.gov.il
- שעות פתיחה: ראשון - חמישי: 8:00 - 16:00, שעות ערב יומי 1 בתיאום מראש לקבוצות מעל 25 איש. שבת: סגור.

מוזיאון בית הגדודים

- כתובת: רחוב בן גוריון, מושב אביחיל.
- טלפון: 09-8822212, 09-8629240
- Waze: בית הגדודים, מושב אביחיל
- דוא"ל: Hagdudim_Museum@mod.gov.il
- hagdudim.museum@gmail.com
- שעות פתיחה: ראשון - חמישי: 8:30 - 16:00. שישי: בתיאום מראש לקבוצות מעל 30 איש. שבת: סגור.

מוזיאון אסירי המחתרות - ירושלים

- כתובת: משעול הגבורה 1, מגרש הרוסים, ירושלים.
- טלפון: 02-6233167 / 02-6233166
- מספר הפקס 02-6250651
- Waze: עיריית ירושלים, חניון ספרא (חניון בתשלום)
- דוא"ל: Hamachtarot_Jerusalem@mod.gov.il
- שעות פתיחה: ראשון - חמישי: 9:00 - 17:00, שעות ערב יומי 1 בתיאום מראש לקבוצות מעל 25 איש. שבת: סגור.

מוזיאון ה"הגנה" ע"ש אליהו גולומב

- כתובת: שדרות רוטשילד 23, תל - אביב.
- טלפון: 03-5608624 / 03-5600809
- דוא"ל: Hagana_Museum@mod.gov.il
- Hagana_oren@mod.gov.il
- Waze: רוטשילד 23 תל - אביב
- שעות פתיחה: ראשון - חמישי: 8:00 - 16:00. שישי-שבת: סגור.

מוזיאון הפלמ"ח

- כתובת: חיים לבנון 10, רמת אביב, ת"א.
- טלפון מחלקת הזמנות: 03-5459800
- Waze: בית הפלמ"ח, חיים לבנון 10, תל - אביב - יפו.
- דוא"ל מחלקת הזמנות: palmach_reservation@mod.gov.il
- פתוח ראשון - שישי. שבת: סגור.
- הערה: הביקור במוזיאון בתיאום בלבד.

שיר אִסירי עכו

מני דן עד באר-שבע,
מגלעד לים,
אין אף שעל אדמתנו
לא כפר בדם.

דם עברי רוו לשבע
ניר וחר וגיא;
אך מדור ודור
לא נשפך טהור
מדם חורשי תל-חי!

בין אילת ומתולה,
נסתר בקבר שומם,
דם שומר גבול ארצנו
גבור גדם.

אנו שבי-אך לבנו
אלי תל-חי בצפון;
לנו, לנו תהיה, לנו,
כתר החרמון.

ז.ז. ז'בוטינסקי, פסח תר"ף

שיר אִסירי עכו / ז.ז. ז'בוטינסקי
(מתוך: תצוגת מוזיאון אִסירי המחתרות עכו, אגף ז'בוטינסקי)

משרד הביטחון - אגף משפחות, הנצחה ומורשת
יחידת המורשת והמוזיאונים